

Ірина ЛУГОВСЬКА

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Подільського державного аграрно-технічного університету,
м. Кам'янець-Подільський*

Ольга ЧАЙКОВСЬКА

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Подільського державного аграрно-технічного університету,
м. Кам'янець-Подільський*

ФЕДІР ПУЩЕНКО – ЖЕРТВА СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Філософ Микола Бердяєв писав: «Усі революції закінчувалися реакціями. Це – невідворотно. Це – закон. І чим більш несамовитими та лютішими бували революції, тим сильнішими були реакції».

Український вчений-філолог Федір Пущенко, яскравий представник української школи сходознавства, був однією із тисяч невинних жертв сталінських репресій 1929–1938 рр. З його смертю українська філологічна наука, а разом і світова, втратила величезний потенціал розвитку. Фізичне знищення цього вченого було частиною сталінської політики винищення інтелектуальної частини української нації, коли із 85 українських вчених-мовознавців 62 було ліквідовано [2].

Й. Сталін, підбиваючи підсумки першої п'ятирічки, поставив подальшу задачу: остаточно знешкодити «останні залишки ворожих класів». Це означало масове винищення власного народу (Й. Сталін «Підсумки першої п'ятирічки», лютий 1932 р.).

Особливо жорстокі репресії в усіх сферах суспільно-політичного життя відбувалися на Україні. Вони тривали з 1929 по 1938 рр. Невиправного удару було завдано по системі освіти. Лише за 1933 р. з апарату наркомату освіти

було «вчищено» 2000 «націоналістичних, ворожих елементів». Із шкіл України було звільнено 4000 вчителів як «класово ворожі елементи».

Така репресивна політика призвела до того, що український народ зазнав найбільших фізичних втрат: загинуло 25 мільйонів людей, в тому числі, найкращі представники української нації, діячі науки та освіти, культури і мистецтва, письменники, художники та музиканти.

Одним із них був видатний філолог, японіст і просвітник Федір Пущенко. Талановитий вчений, що зажив слави найкращого японіста тогочасної України, автор підручника «Японська мова», який дивом не був знищений і зберігається у центральній науковій бібліотеці ХНУ імені В.Н. Каразіна, апріорі був приречений сталінським режимом, який планомірно винищував цвіт української нації.

Федір Дем'янович Пущенко народився 1879 року у Чугуєві у родині військового фельдшера. Сім'я була багатодітною (14 дітей) і нужденною, але найменшому синові – Федору, вдалось отримати освіту. У гімназії хлопець вивчив, крім обов'язкової грецької та латинської мов, самостійно французьку, німецьку та англійську мови. Все життя мріяв подорожувати чужими країнами, тому, як тільки випадала нагода, він намагався здійснити мрію.

Пущенко отримав військову спеціальність, а у вільний час, подорожуючи, відвідав Німеччину, Австрію, Швейцарію, Голландію, Бельгію, Великобританію, Італію та Францію.

У зв'язку з ускладненнями російсько-японських відносин і початком війни навесні 1904 року його з Царицинським полком направили на Далекий Схід. Там, незважаючи на жорсткі реалії військового часу, Федір Дем'янович знаходив час для навчання в Інституті східних мов у Владивостоці.

У жовтні 1904 року Пущенко, хворий на пропасницю, втративши свідомість, потрапив у полон. Під час перебування у таборах для військових офіцерів він удосконалював знання англійської мови і почав вивчати японську. Там же у

нього зародилась ідея укласти українсько-японський словник, але через специфічність японської мови словник так і не був складений.

У 1906 році Пуценка відпустили з полону і він подав у відставку, після чого жив у Парижі, Іспанії, Португалії, країнах Скандинавії, подорожував до Північної Америки, Африки, Південної Азії, Японії. І всюди вдосконалював знання мов, вивчав звичаї народів світу. Та обмаль фінансів і туга за батьківщиною заставили його у 1910 році повернутися на Україну.

З 1918 року Федір Дем'янович активно займався освітянською справою. Його талант не залишився непоміченим, восени 1918 року його запросили на службу у Київ. З січня 1919 року він працював у Кам'янці-Подільському викладачем української мови у військово-інженерній школі.

Важка обстановка у країні, необхідність заробляти кошти для сім'ї змушували Пуценка братися за будь-яку роботу – він працював і перекладачем-діловодом, і викладачем школи червоних старшин, викладав на педагогічних курсах. Живучи у Харкові (тогочасній столиці України), він понад десять років викладав французьку, англійську, німецьку, італійську мови більш як у тридцяти освітніх і наукових організаціях Харкова.

У 1925 році Федору Михайловичу запропонували викладати японську мову у технікумі сходознавства. Вже за півроку слухачі Пуценка розмовляли японською. Новаторство системи Пуценка полягало у підготовці дієвої програми з вивчення японської мови. Саме він склав перший український підручник японської мови.

Здавалося, Федір Михайлович був настільки далеким від політики, що навіть страшна машина сталінського терору не повинна була торкнутися мовознавця. Але погіршення радянсько-японських відносин через замах на життя торгпреда СРСР Анікієва і окупацію у 1931 році японськими військами території Маньчжурії та постійні провокації на радянському кордоні вивели Японію з потенційних супротивників у першорядні вороги СРСР.

Почались переслідування радянських сходознавців. Наказом від 1 січня 1934 року технікум сходознавства було закрито. Ще восени 1933 року були заарештовані науковці: професор Дмитро Гордєєв, наукові співробітники Ксенія Берладіна, Всеволод Зуммер, Василь Дубровський, Олена Нікольська. Насамперед, слідчих цікавила їх професійна діяльність, яка на сторінках кримінальних справ була перетворена в антирадянську.

Не залишився поза увагою каральних органів і Федір Пущенко. Арешт у грудні 1933 року був напряму пов'язаний з викладацькою роботою. Професор нібито «постачав японцям відомості розвідницько-інформаційного характеру, готував контрреволюційні кадри з метою в подальшому перекинути їх на Далекий Схід» [1].

Приводом для обвинувачення послужило запрошення від генконсульства Японії на зустріч з керівником Санакі-саном, під час якої професор Гладстерн відрекомендував Пущенка як «знавця японської мови»; лист, складений у вересні 1931 року службовцем японської нафтової концесії на прізвище Осіма, в якому автор подякував професору за відмінне знання мови колишніми учнями, їх поважне ставлення до працівників фірми. Витяг з перекладу, в якому Осіма назвав Пущенка «другом Японії, який знаходиться в Росії», теж потрапив до «обвинувального висновку» [1].

Професор був обвинувачений у шпигунській діяльності на користь японської розвідки (стаття 546, 5411 ККУРСР) і ухвалою судової трійки від 31 травня 1934 року позбавлений волі на 5 років. Термін покарання відбував у 8-му відділенні Білбалттабу НКВС (Соловки).

За спогадами Семена Підгайного, який з Федором Дем'яновичем познайомився у таборі, той «виявив себе дуже порядною людиною, жив страшно нужденно і тільки за нашої підтримки зводив якось кінці з кінцями. Працював, як і всякий солідний професор, єпископ, академік чи поет, звичайно,

сторожем коло складу». Професор продовжив викладацьку діяльність, склавши з охочих до навчання кілька груп [3, с. 68].

На початку 1937 року без попереджень і роз'яснень Пущенко завантажили на борт літака, який взяв курс на Київ. Повернення було пов'язане з додатковими слідчими діями, пов'язаними з «викриттям» у середовищі вітчизняних орієнталістів антирадянської контрреволюційної організації.

Хоча на допитах підслідний продовжував наполягати на своїй невинності, у 1938 році «трійкою» було ухвалене рішення про ув'язнення Ф.Д. Пущенко у виправно-трудовах таборах строком на 10 років, де він і загинув. Точна дата, обставини і місце смерті Пущенко Федора Дем'яновича невідомі.

Реабілітований Пущенко 4 вересня 1989 року. Реабілітація доброго імені професора відбулася завдяки доктору історичних наук, завідувачу кафедри ХДУ Андрієві Ковалівському, невтомному досліднику арабської культури та арабських джерел з історії Східної Європи. Пущенко він характеризував як видатного спеціаліста, який прекрасно знав японську мову, переклади якого були майже дослівними.

Список використаних джерел і літератури:

1. Дрозд С. Пущенко Федір Дем'янович: український піонер японістики зі Слобожанщини / Сергій Дрозд. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slobozhanskyjogljadach.blogspot.com/2012/09/blog-post_3139.html.

2. Міжвоєнна Україна під владою тоталітарної системи. Трагедія соціалістичної модернізації. Масові репресії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.vn.ua/book/dovidnik/204.html>.

3. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках / Семен Підгайний. – К.: «Джура», 2009. – 94 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/928/file.pdf>.

4. Шуйський І. Невиданий підручник з японської / І. Шуйський // Реабілітовані історією. Харківська область. – К.; Х., 2008. – Кн. 1, ч. 2. – С. 128–137. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/kray/КЕВ/RI/Puschenko>

Резюме. У статті наводяться відомості про яскравого представника «нової» української інтелектуальної еліти, професора-сходознавця Федора Михайловича Пуценка, талановитого викладача і автора першого і єдиного на той час підручника японської мови, який став жертвою нелюдського сталінського режиму, спрямованого на винищення цвіту української нації. Видатний науковець був затаврований як «ворог народу» і загинув у концтаборі на Соловках.

Ключові слова: Пуценко Федір Михайлович, японістика, словник японської мови, сталінські репресії, Соловки.